

Kovács István

A honvédelmi kötelezettségek törvényi szabályozásának változásai

1. Bevezetés

1.1. Magyarország Alaptörvényének hatályba lépése előtti – az azt előkészítő alapvetően politikusi és jogász szakmai viták – alig-alig érték el a társadalom szélesebb rétegeinek érdeklődését. Az Alaptörvény 2012. január elsejei hatályba lépését követő időszak azonban már jócskán hatással volt nemcsak a társadalom szinte teljes egészére, de külföldi szakmai szervezetekre, a tömegkommunikációra, a civil szervezetekre és nem utolsósorban a politikumra az Alaptörvény, azok módosításai és számos sarkalatos törvény rendelkezései okán. Társaságunk, talán ráérezve a felfokozott érdeklődés „ismeretterjesztési” lehetőségeire, az eddig nagyobb részben büntetőjogi kérdések vizsgálatának ellensúlyozására a honvédelmet érintő közjogi témák felvetését, vizsgálatát a közeljövő Társaságának feladatai közé illesztette.

Egyes szerzők különböző becslései szerint az Alaptörvény rendelkezései 70-90%-ban megegyeznek a Magyar Köztársaság Alkotmánya (a továbbiakban: Alkotmány) szabályaival. Ha ezt az összevetést a honvédelmet érintően vizsgáljuk, úgy a magasabb %-os arány tekinthető megalapozottnak. Felvetődik a kérdés, hogy miért nem volt katonai, honvédelmi kérdésekben még érintőlegesen sem vita az új törvények kapcsán. A válasz nemcsak a tartalmi azonosság magas százaléka lehet, de ok lehet az is, hogy a törvényi szabályozás zömében 2/3-os volta miatt többpárti, konszenzusos megállapodására volt szükség a módosítások megszületése érdekében.

1.2. E dolgozatban vizsgált időszakokban a honvédelmi kötelezettségek szabályozási szintje a törvény, bizonyos elemei az Alkotmány szintű törvényi szabályozás, ezért a szabályozás vizsgálatánál marad a törvény szintjén szándékoltan még akkor is, ha fontosabb végrehajtási részletek alacsonyabb jogforrási szinten

kerültek meghatározásra. A címe szerint a dolgozat historizáló, a törvényi szabályozások vizsgálatát a honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénycikkkel kezdődően végzi, első sorban terjedelmi okok miatt. Egyéb oka, hogy a ma hatályos szabályozás kialakulására e törvénycikknek volt meghatározó jelentősége. Természetesen ez nem kisebbiti a korábbi, például az 1868-as vagy 1912. évi honvédelmet érintő törvényeknek a honvédelem jogi szabályozására gyakorolt hatását.

2. Honvédelmi kötelezettségek a honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénycikkben

2.1. A II. világháború kitörésének évében kihirdetett¹ 1939. évi II. törvénycikk a várható világegés hazai katonai felkészülésének legfontosabb jogi megalapozottságát jelentette. Fogalmi, osztályozása, struktúrája, nyelvezetének egyszerűsége mellett pontossága mintájául szolgált a későbbi honvédelmi törvényeknek, és kisebb mértékben a honvédelmet érintő egyes alkotmányos rendelkezéseknek. A „Horthy korszak” e jellegzetes törvényének egyes rendelkezései 1960-ig hatályosultak². A törvényben számos olyan rendelkezés is megtalálható, amelyet ma jogállási (status) törvényekben szabályoznak. E törvénycikk jó színvonalát nagyban

¹ Kihirdetett az Országos Törvénytárban 1939. évi március 11-én.

*A dolgozat bővített, teljes változata a társaság honlapján fellelhető.

² Dr. Kevés István és Dr. Szalay László alezredes szerzők által készített a kor színvonalát meghaladó 1983-ban kiadott „A polgári védelmi igazgatás” című tankönyv 18. oldalán a következők szerepelnek: „A felszabadulás után az egyes honvédelmi kötelezettségeket szabályozó 1939. II. törvény rendelkezéseinek egy része formailag 1945-től 1960-ig a Magyar Népköztársaság honvédelmére vonatkozóan is hatályosult, természetesen érdekeinek megfelelő új tartalommal, és az állampolgárokat érintő hátrányos rendelkezések hatályon kívül helyezésével. 1960-ig tehát a legfontosabb honvédelmi kötelezettségek – a hadkötelezettség, annak rendszere, terjedelme és tartalma, valamint a légtalpi kötelezettség teljesítése – erre a jogszabályra épültek.”

rontotta az 1942. évi XIV. törvénycikkkel történő módosítása, amely számos diszkriminatív rendelkezést is tartalmaz³.

2.2. Ha a struktúráját vizsgáljuk, azt látjuk, hogy az 1939. évi II. törvénycikk komplex szabályozást tartalmaz. Főbb elemei: A honvédelmi kötelezettségek rendszere, azok részletes szabályai, a kivételes hatalom, büntetőrendelkezések stb. Átfogja a honvédelem közjogi, szervezeti kérdéseit, a katonai állomány legfontosabb státuszát érintő szabályokat, a honvédelmi kötelezettség rendszerét. A törvény komplexitása mellett is nagyon sajtóságos, hogy a hetedik rész állapítja meg a honvédelemmel összefüggő büntető rendelkezéseket. Ha összevetjük a rendszerváltást követő honvédelmi törvények szerkezetével, meghatározásaival, fogalmi rendszerével és a szabályozás tartalmával, úgy nagyfokú hasonlóságot találunk. Nem vitás, hogy e törvény markánsan hatott a II. világháborút követő, honvédelemre vonatkozó törvényi szabályozásokra, beleértve az Alkotmányt, illetőleg az Alaptörvényt is.

2.3. A honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénycikk megalkotásától 1949-ig nem volt az országnak chartális alkotmánya, ezért a törvény olyan közjogi kérdésekkel is foglalkozott, amelyek szabályozása ma az Alaptörvény szintjén történik. Előjáróban érdemes röviden ezzel is foglalkozni.

A honvédelemről szóló törvénycikk preambuluma a következőket tartalmazza: „A honvédelem a legszentebb állampolgári kötelesség, amelyet mindenkinek, az önfeláldozásig terjedő odaadással kell teljesítenie.” Formálisan nem jogszabályi rendelkezés a kötelezettségek élére helyezi a honvédelmi kötelezettséget, továbbá ez olyan kötelezettségek rendszere, amelyet önfeláldozásig terjedő odaadással kell teljesíteni. Ez utóbbi vonatkozásában a ma hatályos jog differenciáltabb, és korszerűbb is, amikor a katonai szolgálati kötelezettség teljesítése során az egyes

³ 1942. évi XIV. törvénycikk 5. § (1) bekezdés első mondata a következő: „(1) Zsidó hadkötelesek szolgálati kötelezettségüknek a honvédség kötelékében kiegészítő szolgálat teljesítésével tesznek eleget.”

honvédségi feladatellátáshoz képest határozza meg eltérő módon a veszélyvállalási kötelezettséget.

2.4. A honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénycikk az általános honvédelmi kötelezettség deklarálását követően (1.§) osztályozza a honvédelmi kötelezettség egyes elemeit a 2.§-ban. A törvény egyes részeit egyes kötelezettségek képezik, így a leventekötelezettséget (második rész), a hadkötelezettséget (harmadik rész), a honvédelmi szolgáltatások kötelezettségét a negyedik rész, míg a légvédelmi kötelezettséget az ötödik rész szabályozza.

A nagy terjedelmű, 235 §-t tartalmazó törvény egy-egy részét képező egy-egy honvédelmi kötelezettséget e dolgozat röviden, a legjellemzőbb, meghatározó rendelkezések bemutatásánál taglalja. Ezek közül kissé nagyobb mértékben a hadkötelezettséget és a légoltalmi (polgári védelem) kötelezettséget.

2.5. A leventekötelezettség: Az idősebb korosztály talán még emlékszik e jogintézményre, de ezen kötelezettség alanyaként, így résztvevőként talán ma már kevesen vannak. A középkorúaknak nyilván többet mond az Magyar Honvédelmi Szövetség. E félkatonai szervezet céljai és tevékenysége hasonlított leginkább ezen honvédelmi kötelezettségi formához. A leglényegesebb különbség, hogy a leventekötelezettség egyértelmű, törvényi szinten szabályozott kötelezettség, a honvédelmi felkészítés szerves része, állami szintű feladat. Alapvető célja az ifjúság nevelése, és felkészítése a haza védelmének magasztos feladataira.

Alanyai a magyar állampolgár (és a hontalan) ifjúság 12 éves kortól, a katonai szolgálat megkezdéséig, de legfeljebb 23 éves korig. A honvédelmi miniszter a leventék részére formaruhát rendszeresíthet, amelyek költségeit az Államkincstár viseli. A kötelezetteket nyilvántartásba veszik.

A leventék évi 10 hónapon át, heti 4 órás képzésen vesznek részt, 18 éves korukban pedig legfeljebb 3 hetes gyakorlaton kötelesek részt venni. A törvény rendelkezik az oktatási intézményekben, a közigazgatási egységekben folyó képzésről, a költségekről, a szolgálat alóli mentességről stb. A

leventekötelezettség a korszak jellegzetes intézménye. Az állam szigorúan vette a képzés betartását.

2.6. A hadkötelezettség: A XIX. és XX. századi reguláris haderőinek meghatározó jelentőségű honvédelmi kötelezettségi formáját a hadkötelezettség jelenti a honvédelmi törvényekben. A hadkötelezettségen belül értelemszerűen a katonai szolgálati kötelezettség jelentette a haderő alapvető formáját. A XX. század végén, e század elején, a békeidőszaki hadkötelezettség számos országban megszűnt, de több helyen, köztük hazánk is fenntartja e kötelezettség bevezetésének lehetőségét, a békétől eltérő, katonai veszélyeztetés időszakára. A honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénycikk szerinti haderő-modellje a reguláris haderő, a hadkötelezettség a törvény legjelentősebb része. A honvédelmi kötelezettség általánosságának kimondása mellett a 19.§ rögzíti a hadkötelezettség általánosságát azzal, hogy jelen esetben az alanyi kört szűkíti a férfiakra. A törvény általánosságban, s így a hadkötelezettségnél is rögzíti, hogy e hadkötelezettség terheli az ország területén lakó azon férfiakat is, akiknek állampolgársága nem állapítható meg. A kötelezettség a 18 és 60 év közötti férfiakra terjed ki. A törvény a hadkötelezettséget felosztja úgynevezett állítási és szolgálati kötelezettségre. A 19.§ (5) bekezdése szerint a hadköteles korban lévő férfiak mozgósítás és háború idején alkalmasságuknak megfelelő katonai szolgálat teljesítésére, ezen időszak teljes idejére igénybe vehetők. A hadkötelezettség részkötelezettségeként szabályozott állítási kötelezettség a hadkötelezettségi korban lévő férfiaknak a katonai szolgálatra való alkalmasságuknak megállapítása érdekében a sorozóbizottság előtti, illetőleg esetlegesen kórházi vizsgálatokon való megjelenését jelenti. Bár a hadkötelezettség a 18. életév betöltésének évében kezdődik, az állítási kötelezettség tekintetében szigorú szabályként a hadköteles, 21. és 23. életéve közötti időszakra állapítja meg a törvény e részkötelezettség teljesítését. A határidők jogvesztő határidők. Erre utal a 20.§ (8) bekezdése, amely szerint azok a hadkötelesek, akik nem tesznek eleget állítási kötelezettségüknek nekik felróható módon, e kötelezettség 48 éves korukig terheli. A törvény a katonai

szolgálati kötelezettséget rendes és póttartalékos szolgálatra osztja. A rendes szolgálati kötelezettség is kétfajta szolgálatra oszlik, tényleges és tartalékos szolgálati kötelezettségre. Sajátságos a tényleges katonai szolgálat időtartama; fő szabályként ez három év, de – a légierőnél szolgálók kivételével – a két év szolgálat teljesítése után, a kötelezettet tartósan szabadságozzák. Ez diszkriminatívnak tűnik, de talán az akkori honvéd légierő méretére figyelemmel, a korabeli érintett személyi kör valószínűleg nem nagy létszámú.

A tényleges katonai szolgálat letöltése után, a hadkötelest tartalékos katonai szolgálati kötelezettség terheli 60 éves koráig. A törvény az életkorok tekintetében úgy számol, hogy a kötelezettség a megjelölt életkor évének január 1-vel kezdődik, és a megjelölt életkor évének december 31-ével fejeződik be. A tartalékost életkor függvényében I-II-III. tartalékbeli szolgálati kötelezettség terheli. E felosztás póttartalékos kötelezett esetében is megvan.

2.7. Honvédelmi szolgáltatások

2.7.1. A törvény IV. része a „Honvédelmi szolgáltatások és honvédelmi érdekű gazdasági korlátozások” címet viseli. A 81.§ állapítja meg e kötelezettség teljesítésének időtartamát. E szerint a fő szabály a háború idején, vagy az országot közvetlenül veszélyeztető háborús veszély idején való alkalmazás.

2.7.2. A szolgáltatások igénybevétele, illetve a korlátozások alkalmazásának a háború időszakára, illetőleg – nem tudni, ki által megállapított – háborús veszély idején van lehetőség. Ez utóbbi, fő szabályként csak 4 hónap időtartamot jelenthet. A törvény 81.§ (2) bekezdése ugyanakkor a főszabályt részben oldja, amikor lehetőséget ad arra, hogy a honvédelmi kötelezettség alkalmazására már béke időszakában van lehetőség, ha azt a honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénycikk valamely rendelkezése külön meghatározza.

2.7.3. A honvédelmi szolgáltatások köre és tárgya

A törvény egyértelműen rögzíti (82.§ (1) bekezdés), hogy a szolgáltatásokat a Magyar Honvédség szükségleteinek kielégítése, továbbá a hadviselés érdekében lehet igénybe venni. A kapitalista gazdaság szabályai szerinti gazdasági fogalom keretében kell elsődlegesen biztosítani a honvédség igényeit, és ha ez elsősorban

idő, vagy indokoltnál magasabb ár miatt nem lehetséges, akkor kell a honvédelmi szolgáltatást igénybe venni. A honvédség elsődleges prioritása mellett, a törvényben meghatározott célból (csendőrség, rendőrség, pénzügyőrség, hadifoglyok, közigazgatás, lakosság) kerülhet sor az igénybevételre. A honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénycikk a honvédelmi szolgáltatások körébe tartozóként szabályozza a honvédelmi munkát, és külön a dologi szolgáltatást. A II. világháborút követő törvényi szabályok már rendszertanilag elkülönítik e két kötelezettséget, itt azonban egy egységként kezeli a törvény. A szolgáltatás célhoz-kötöttsége mellett a parttalan igénybevétel további korlátját jelenti, hogy azt a nélkülözhetetlenül szükséges mértékre kell szorítani, továbbá a kötelezettségnek arányban kell állnia a szolgáltatási képességgel. A munkakötelezett személyt képességeinek megfelelő bármely testi, vagy szellemi munka végzésére lehet kötelezni. A szolgáltatásért megfelelő térítés jár.

2.7.4. A honvédelmi munkakötelezettség: A törvény minden 14. életévét betöltött személyt 70 éves koráig kötelezi honvédelmi érdekből testi és szellemi képessége szerinti munkavégzésre. Ez személyes szolgálat, helyettest állítani nem lehet (87.§ (1)-(2)), ugyanakkor a jogi személyt is lehet kötelezni honvédelmi munkára. A honvédelmi kötelezettség alóli mentességek körébe ki kell emelni a nők mentességét azon esetben, ha a kötelezettség teljesítése családi hivatásának betöltésében gátolná. A törvény miniszteri rendeletalkotási felhatalmazással, közérdekből további mentességek megállapítására ad lehetőséget. E honvédelmi kötelezettség meghatározóan háborús kötelezettség, mivel a törvény külön §-ban (92.§) rendelkezik a békeidejű „az általánostól általában megszorítóbb” alkalmazásáról. A honvédelmi munkáért – rendeletben szabályozott – térítés jár. E dolgozat keretei a törvényi szabályozások összehasonlítására terjed ki nem túl részletes módon, de vélhetően a végrehajtási rendeleti szabályok sem adnak arra lehetőséget, hogy a honvédelmi kötelezettségekkel kapcsolatos vitákat bírósági útra lehessen terelni.

2.7.5. A dologi honvédelmi szolgáltatások: A törvény harmadik fejezetének szabályozási metodikája, hogy meghatározza a szolgáltatásokat külön címenként, valamint a szolgáltatások alóli mentességeket. A szolgáltatások tárgya a honvédelem szempontjából releváns szolgáltatások igénybevétele (járművek, vasút, fogatos járművek, vízi- és légi járművek stb.). Sajátságos – későbbi törvényekben ebben a formában nem jelentkező – szabályozás a beszállásolás (95. §). Részletesen foglalkozik a törvény az ingatlanok, az üzemek, ipartelepek, vállalatok igénybevételével, továbbá egyes gazdasági korlátozásokkal (élelem, közszükségleti cikkek, műszerek, műszaki cikkek, találmányok, szabadalom). A szolgáltatások igénybevételéért járó térítések, kártérítések kérdéseit, továbbá a vitás kérdések rendezését is meghatározza a törvény, de ez utóbbi esetben bírósági eljárásra nem ad lehetőséget.

Összességében elmondható, - amennyiben a mai kor nyelvezetét használjuk -, hogy a piaccgazdasági viszonyok között, a törvényi szabályozás szintjén rendezi az állam, az elsődlegesen háborús körülmények közötti, a hadviselés a honvédség igényei kielégítését biztosító anyagi, gazdasági és munkakötelezettséget. A honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénycikk ezen részének szabályozása a mai kor szabályozása szintjét is megüti, esetenként azt meg is haladja.

2.8. A légvédelem: A törvény ötödik részének címe: „Légvédelem”. Az I. világháború alatti haditechnika folyamatos fejlődésének egyik legfontosabb eleme a repülőgépek megjelenése a hadviselésben. E fejlődés hatására a légoltalom törvényi szintű szabályozása már korábban megtörtént, a légvédelemről szóló 1935. évi II. törvénycikk hatályba lépésével. A mindössze kilenc §-ból álló törvény rendelkezéseinek ismertetése indokolatlan, mivel azok lényeges tartalma a honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénycikk ötödik részébe beépült.

A légvédelem céljaként a törvény a következőket tartalmazza: „131.§ A légvédelem célja légitámadások elhárítása, a légitámadás elleni védekezés közigazgatási és társadalmi megszervezése, az ország lakosságának a légitámadás elleni védekezésre való szakszerű

előkészítése és kiképzése, továbbá légitámadástól megvédése, valamint a légitámadás hatásainak csökkentése.” Vélhetően a jogintézmény kialakulás kapcsán tett megjegyzéseket követően e törvényi cél magyarázata szükségtelen.

E honvédelmi kötelezettség leglényegesebb eleme természetesen a személyes légvédelmi kötelezettség rögzítése a törvényben. A személyi kör meghatározásaként visszautaló rendelkezést alkalmaz, amikor úgy szabályoz a törvény, hogy a kötelezettség azon személyekre terjed ki, akikre a honvédelmi munkakötelezettség kiterjed, az ott megjelölt korlátozások nélkül. A törvény rendelkezik arról is, hogy a honvédelmi kötelezettségre vonatkozó szabályok közül melyeket kell alkalmazni, a személyes légvédelmi kötelezettek esetében. A katonai szolgálatra való felkészítést szolgáló levontakötelesek és a tanuló ifjúság oktatásának részévé tették e kötelezettségre való felkészülést.

E honvédelmi kötelezettség mai napig ható részkötelezettségi eleme, a városok és községek honvédelmi feladatai között a közérdekű légvédelemről való gondoskodás. Ennek mértékére ad iránymutatást a városok és községek osztályba sorolása, a veszélyeztetettségük arányában. A törvény 141.§-a a légitámadás elleni védekezés érdekében a szükség tartamára lehetővé teszi rendészeti intézkedésekkel a mozgási szabadság korlátozását.

3. A honvédelmi kötelezettségek a II. világháborút követő honvédelmi törvényekben a rendszerváltozásig

3.1. Bevezetés

A címben jelzett 1945-1989 közötti időszakban két honvédelmi törvény elfogadására került sor, az 1960. évi IV. és az 1976. évi I. törvényre. E törvények – hasonlóan az 1939. évi II. törvényhez – tartalmazták a honvédelmi kötelezettségek törvényi szabályait, azzal a különbséggel, hogy az úgynevezett történelmi alkotmány után az országnak írott alkotmánya is lett (1949. évi XX. törvény), amely már számos, olyan honvédelmet érintő alapkérdést, amelyet

korábban honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénycikk tartalmazott. Az előzőekben volt szó arról, hogy az 1945 és 1960 között a honvédelemről szóló 1939. évi II. törvény „bizonyos” rendelkezései hatályban voltak. A honvédelemről szóló 1960. évi IV. törvény 127.§-a helyezte hatályon kívül – néhány büntetőrendelkezés kivételével (ezeket az 1962. évi 10. számú tvr. melléklete helyezte hatályon kívül) – az 1939. évi II. és az azt módosító 1942. évi XIV. törvényt.

3.2. Az 1949. évi XX. törvény honvédelmet érintő rendelkezései

A vizsgált időszak honvédelmi kötelezettségeinek a honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénycikkkel történő összevetéséhez szükséges az 1949. évi XX. Alkotmánytörvény (beleértve annak 1972. évi jelentős novellája) vizsgálata is. Mindenekelőtt egy feltétlen pozitívumot el kell mondani ezen időszokról, hogy a rendszerváltásig is a honvédelmet, benne a honvédelmi kötelezettségeket, törvény szintjén (főbb kérdésekben az Alkotmány szintjén) szabályozták. Témánk szempontjából az Alkotmány 70.§ (1)-(2) bekezdései a relevánsak⁴. Ha összevetjük ezen alkotmányos rendelkezést az 1960. évi IV. törvény 1.§-ával⁵ és a honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénycikk preambulumaival és 1.§-ával, a következőket állapíthatjuk meg. Előljáróban egy szó használatának kérdését vizsgáljuk meg. Az idézett alkotmányos hely a „haza” védelméről, míg az ország védelméről szóló törvények a honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénycikk óta a honvédelemről (a hon védelméről) címetek kapják.

⁴ „70.§ (1) A haza védelme a Magyar Népköztársaság minden állampolgárának kötelessége. (2) Az állampolgárok az általános honvédelmi kötelezettség alapján katonai szolgálatot teljesítenek.”

⁵ 1960. évi IV. törvény „1.§ (1) A haz védelme a Magyar Népköztársaság minden polgárának szent kötelessége (Alkotmány 61-§-ának (1) bekezdése). (2) A haza védelmében személyes szolgálatával és anyagi javaival valamennyi magyar állampolgár köteles a törvény rendelkezései szerint részt venni.”

Az gondolható, hogy tartalmában nem lehet különbség, a törvények sem teljes következetességgel használják, ezért e dolgot az Alaptörvény tárgyalásáig a különbségnek nem tulajdonít jelentőséget. A honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénycikk preambuluma és 1.§-ának elejét tartalmazza az Alkotmány 70.§ (1) bekezdése, amely eredeti, 1949-es változatában (61.§ (1) bekezdés) még a „szent” kifejezést is meghagyta.

Az Alkotmány 70.§ (2) bekezdése szerint, az általános honvédelmi kötelezettségek alapján katonai szolgálatot teljesítenek a kötelezettek. A katonai szolgálati kötelezettség – más honvédelmi kötelezettségekhez hasonlóan – általános állampolgári kötelezettség, így elmondható, hogy a honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénycikkhez hasonlóan reguláris tömeghadsereg fenntartása az ország védelmének meghatározó eleme.

Az 1960. évi IV. honvédelmi törvény fogalomrendszere, struktúrája nagyfokú hasonlóságot mutat a honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénnyel, egy lényeges különbséggel, hogy a Magyar Honvédség feladatai között nem szerepel még közreműködői szinten sem a népi demokratikus államrend (illetőleg az akkori társadalmi rend) fenntartása.

3.3. Honvédelmi kötelezettségek az 1960. évi IV. törvényben

3.3.1. Fogalmi tisztázások

A honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénycikk 14.§ (1) bekezdése meghatározza, hogy „A magyar állam hadereje a Magyar Királyi Honvédség”. A (2) bekezdésben megjelöli a honvédség feladatait. Az 1960. évi IV. törvény a fegyveres erők kifejezést használja, és nem ad törvényi magyarázatot, hogy mely szervek tartoznak e fogalmak alá. A törvény 4.§-ához adott magyarázat⁶ alacsonyabb szintű

⁶ „...továbbá a hadkötelezettséget teljesítők érdekvédelméről szóló 19/1964. (VIII. 9) Korm. számú rendelet egyes rendelkezéseiből kitűnően a fegyveres erökhöz tartoznak a néphadsereg, a határőrség, a karhatalom és a polgári védelem katonai szervei. Tehát csak e négy testület tényleges állományú tagjai tekinthetők a fegyveres erők tagjának.” Vámos Miklós (szerk.): A

jogszabályok megnevezéseire figyelemmel, a néphadsereg, a határőrség, a karhatalom és a polgári védelem katonai szervezetei együttesen képzik a fegyveres erőket. A törvény 3.§-a határozza meg a fegyveres erők feladatait⁷. Ennek (2) bekezdése szerényen csak „közreműködik az Állam belső rendjének fenntartásában” kifejezést használja, és ez nem sokban különbözik a honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénycikk 14.§ (2) bekezdés szerinti meghatározásától, ha nem volna az ominózus 8.§. E dolgozat a honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénycikk további tárgyalása során az összehasonlítást úgy próbálja bemutatni, mintha a katonai szolgálat általános katonai szolgálatra történő feladatokra vonatkozna, és nem egyéb, speciális, például karhatalmi feladatellátásra.

3.4. A honvédelmi kötelezettségek osztályozása

Ha mindkét törvény 2.§-át – amelyek a honvédelmi kötelezettségek felsorolását tartalmazzák – összevetjük, úgy lényegi különbséget nem találunk. Az 1960. évi IV. törvényből hiányzik a leventekötelezettség, továbbá külön szerepel a munkakötelezettség, és az anyagi jellegű szolgáltatási kötelezettség. A kor nemzetközi szabályozására figyelemmel a „légvédelmi kötelezettség” kifejezés „polgári védelmi kötelezettség” kifejezésre módosul.

3.5. A hadkötelezettség

Korábban volt szó arról, hogy az 1960. évi IV. törvény sok tekintetben szinte gyermeke lehetne a honvédelemről szóló 1939. évi

honvédelmi törvény és végrehajtásáról szóló jogszabályok. Budapest: Zrínyi Katonai Kiadó, 1965. 7. o.

⁷ Hvt. 3.§ (1) A fegyveres erők fő feladata: a., a Magyar Népköztársaság védelme az ellenség fegyveres támadásával szemben, b., a Magyar Népköztársaság határainak őrzete, c., a nemzetközi szerződésekből folyó katonai kötelezettségek teljesítése. (2) A fegyveres erők feladata továbbá a honvédelem szempontjából fontos létesítmények őrzése, közreműködés az Állam belső rendjének fenntartásában és a polgári védelem ellátásában, valamint segítségnyújtás elemi csapás és egyéb közveszély esetén.”

II. törvénynek. A két honvédelmi törvény megszületésének kora – a II. világháborút közvetlenül megelőző időszak, valamint a két világhrendszer totális szembenállását kifejező hidegháború – nemcsak struktúrájában, fogalmaiban, de megoldási módjaiban is több azonosságot vagy hasonlóságot mutat. Nincs különösebb eltérés a honvédelmi kötelezettségek legfontosabbja, a hadkötelezettség tekintetében sem. Az elmondottakra is figyelemmel, az 1960. évi IV. törvény 9.§-a szerint a hadkötelezettség általános, és a törvény rendelkezései szerint minden magyar állampolgárra – így a nőkre is – kiterjedt.

A férfiak hadkötelezettsége is 18. életévük betöltése évében kezdődik, azonban felső határa tíz évvel kevesebb, az 50. életév betöltésének éve a tartalékos tisztek és tábornokok kivételével. A totális világhrendszerek közötti háborúra való felkészülés logikája úgy látszik, indokoltá tette a háború idejére a nők hadkötelezettségének megállapítását, nem lényegtelen megszorításokkal. Így kötelezettségük felső korhatára 45. év, a kötelezettségük fegyveres szolgálatra nem terjed ki, csak az úgynevezett – külön jogszabályban megállapítandó – szakszolgálatokra.

A honvédelemről szóló 1939. évi II. törvényben szabályozott állítási kötelezettség alatt az 1960. évi IV. törvényben a hadkötelesekkel kapcsolatos mindenfajta olyan procedúrát kell érteni, amelyet a hadköteles elvisel a katonai szolgálata teljesítésének megkezdéséig. Az 1960. évi IV. törvény e fogalmat nem használja, hanem a jelentkezési kötelezettség fogalmát rögzíti. A két fogalom tartalma nagymértékben nem tér el, de egy lényeges különbség azért van. A honvédelemről szóló 1939. évi II. törvény szerint az állítási kor a hadköteles 21. életévétől kezdődik, és annak az év december 31-ig tart, amelyben a hadköteles a 23. életévét betölti. Tehát ezen időszak alatt lehet a hadkötelest rendes katonai szolgálatra behívni, annak ellenére, hogy a hadkötelezettség már 18. életévében megkezdődik a kötelezettnék. Az 1960. évi IV. törvény az alsó életkor tekintetében ilyen megkülönböztetést nem ismer, sőt önként jelentkezés alapján 17. életévtől megkezdhető a sorkatonai szolgálat. A felső – jogvesztő –korhatár mindkét törvény esetében a 23. életév

éve szerinti december 31-e, kivéve, ha a hadköteles jogellenesen vonta ki magát ezen időszakban a katonai szolgálat alól. A 18. életévtől történő behívás és szolgálatteljesítés lehetősége a szolgálatteljesítő szempontjából kedvező, mivel kisebb törést okoz polgári életében, mintha a katonai szolgálatát a 21. életéve után kezdené. A törvényekben megállapított jogvesztő felső korhatárok – a hadkiegészítő szervek pontos, megfeszített és hatékony munkájának megkövetelése mellett – a hadkötelesek részére megfelelő jogbiztonságot jelentett.

A korábban említettek szerint mindkét törvényben a hadkötelezettség általános, ugyanakkor a katonai szolgálatot – törvényben megállapított eljárás során – csak az arra alkalmas hadköteles teljesíthet helyesen, de a szolgálatteljesítési idő esetében már találunk diszkriminációs különbséget. A honvédelemről szóló 1939. évi II. törvény szerint a rendes katonai szolgálat három év, de két év után – a légierőknél szolgálók kivételével – „tartósan szabadságoltatnak” a hadkötelesek. Ennél durvább diszkriminációt eredményez az 1960. évi IV. törvény azon rendelkezése, amely szerint „a sorkatonai szolgálat időtartama legfeljebb három év”. Az ehhez fűződő magyarázat pozitív diszkriminációnak tekinti az eltérő szolgálatteljesítési időt, azonban a hosszabb szolgálatteljesítés például a határőrségnél, súlyosan sértette az ide bevonult hadkötelesek jogait.⁸

3.6. A polgári védelmi kötelezettség

3.6.1. A honvédelemről szóló 1939. évi II. törvény ötödik részét képezte a légvédelem. Megalkotása az I. világháború tapasztalatai,

⁸ A törvény 26.§-ához adott, indokolása a következőket tartalmazza: „...Az egyre fejlődő haditechnika folytán a kiképzési követelmények szükségessé tehetik, hogy egyes fegyvernemeknél a sorkötelesek a teljes háromévi időtartamban teljesítsenek sorkatonai szolgálatot; egyes fegyvernemeknél, esetleg egyes évfolyamok esetében viszont lehetőség van arra, hogy a behívott sorkötelesek harcértékét három évnél kevesebb ideig tartó kiképzéssel is biztosítsák.” Vámos Miklós (szerk.) i.m. 46. o.

valamint a repülőik folyamatos fejlesztése és hadi célokra történő tömeges alkalmazása készítette a jogalkotást. Az 1960. évi IV. törvényben a légvédelmet felváltó polgári védelmi kötelezettség megjelenését a II. világháború tapasztalatai és a tömegpusztító fegyverek – közöttük elsősorban nukleáris fegyverek – hadrendbe állítása követelte meg.

Azt lehet mondani, hogy amennyiben a légvédelmi kötelezettség, mint honvédelmi kötelezettség első generációs kötelezettség, akkor a polgári védelmi kötelezettség második generációs kötelezettség, vagy divatosan 2.0. A polgári védelmi kötelezettség azonban nem csak úgy előbújt a katonai jogi terminológiában, ehhez a hadviselés nemzetközi jogi megváltoztatására is szükség volt.

3.7. A polgári védelem az 1960. évi IV. törvényben

Ha a honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénynek a légvédelemre vonatkozó 1960-ig hatályban lévő rendelkezéseit összevetjük az 1960. évi IV. törvényben szabályozottakkal, akkor összességében markáns eltéréseket nem találunk. Mindkét törvény meghatározza – úgynevezett más-más cím alatt – intézmény célját. A légvédelem és a polgári védelem kifejezések eltérőek, egymáshoz viszonyítva azonban tartalmukban ugyanazok. Ezt jól mutatja a honvédelemről szóló 1939. évi II. törvényben „A légvédelem célja” cím alatti 131.§ és az 1960. évi IV. törvényben a 69.§-ban „A polgári védelem célja” fogalom tartalma. Mindkettő a légitámadások elhárítására való felkészülést és a bekövetkezett légitámadás hatásainak csökkentését érti. Tehát a fogalmi eltérés nem terminológiai eltérést takar.

A honvédelemről szóló 1939. évi II. törvény a légvédelmi kötelezettségnek, mint honvédelmi kötelezettségnek alanyai és eljárásai tekintetében a honvédelmi munkakötelezettségre vonatkozó törvényi szabályozásra utal vissza. Az 1960. évi IV. törvény XI. fejezete kötelezettség alanyai, kötelezettség alóli mentesség, valamint kötelezettség tartalma tekintetében teljes körű szabályozást ad. E szerint polgári védelmi kötelezettség terhel 14. életévtől minden magyar állampolgárt. A kötelezettség felső korhatára nőknél

60. év, a férfiaknál 65. év (69.§). A korhatárok megállapítása finoman szólva is szigorú, ebben az időben egy 65 éves férfi már nagyon idősnek számít. A törvény szűk körben meghatározza a mentességi kört (70.§), amely a nők terhességéhez, a gyermekneveléshez köthető. Szintén nem terjed ki a kötelezettség a fegyveres erőknél és rendészeti testületeknél szolgálatot teljesítőkre (70.§ (3) bekezdés). A kötelezettség tartalmát (kiképzés, továbbképzés, gyakorlaton való részvétel, szakszolgálat) és az igénybevétel időtartamát is rendezi a törvény.

Az 1960. évi IV. törvény XII. fejezete „A polgári védelem szervezete” cím alatt a polgári védelem szervezeti struktúráját, alapvető feladatát határozza meg. A polgári védelmet, mint a honvédelmi felkészülés elkülönült, sajátos, struktúrájában a katonai szervezeti elemek a polgári szervezeti elemekkel működnek együtt, a katonai irányítási, vezetési rendszer, az államigazgatási vezetéssel kapcsolódik össze. Ezt fejezi ki a törvény 76.§-a, amely szerint a polgári védelem szervei államigazgatási és üzemi, hivatali (lakóházi) szervezetekre oszlik.

3.8. A honvédelmi munkakötelezettség az 1960. évi IV. törvényben

A honvédelemről szóló 1939. évi II. törvényben a honvédelmi szolgáltatások részeként került szabályozásra a honvédelmi munkakötelezettség. Az 1960. évi IV. törvényben és az ezt követő honvédelmi törvényben azonban önálló honvédelmi kötelezettségként szerepel. Mindkét törvény fő szabályként a háború idejére engedi meg a honvédelmi kötelezettség teljesítését, de azonban az 1960. évi IV. törvény 90.§-ához fűzött magyarázat szerint az állam biztonságát súlyosan fenyegető veszély esetén lehet ilyen kötelezettséget bevezetni. Mindkét törvény a képességek szerinti szellemi és fizikai igénybevételre ad lehetőséget. A személyi kör is azonos az életkor tekintetében. Mindkét jogszabály meghatározza a törvényi mentességeket. Az 1960. évi IV. törvény az igénybevétel két formáját ismeri, a tartós és az ideiglenes munkára való igénybevételt. A tartós igénybevételre kijelölt munkahelyen

kerül sor, de ez általában a kötelezett eredeti munkahelyét (és beosztását) jelenti, azzal, hogy a munkajogi szabályok közül a jogviszony keletkezése, megszűnése, áthelyezés, munkaidő időtartama tekintetében eltérő szabályok állapíthatók meg (93-95.§).

Az ideiglenes igénybevétel alkalmi igénybevételt jelent munkavégzésre. A törvény rendelkezései azonban nem adnak támpontot, hogy az „ideiglenesség” mit jelent. Mint tudjuk, az ideiglenesnek megjelölt dolgok tartanak a legtovább. A törvény 96.§-a szerint többnapos igénybevétel esetén az igénybe vett személy részére biztosítani szükséges a napi pihenőidőt, ételmiszert és szállást, vagy azt, hogy naponként a lakóhelyére hazatérhessen.

A törvény indokolása sajátságos, a szocializmus szerinti gazdaságra vonatkozó magyarázatot ad, de azt egyértelműsíti, hogy az ideiglenes munkavégzésért díjazás nem jár. Ugyanakkor azt is rögzíti, hogy a honvédelmi munka teljesítése során elszenvedett baleset vagy rokkantság esetén állami ellátás jár.

3.9. Az anyagi jellegű szolgáltatások az 1960. évi IV. törvényben

E honvédelmi kötelezettségre nem indokolt sok időt fecsérelni, mivel rendelkezései nem a piacgazdaságra vonatkozó törvényi szabályokat tartalmaz, ezért sem a honvédelemről szóló 1939. évi II. törvény, sem a rendszerváltás utáni időszak törvényeivel nem célszerű összehasonlítani. A törvény 99.§-a szerint „Háború idején a honvédelem szükségleteinek biztosítására – amennyiben azok állami tulajdonból nem volnának kielégíthetők – a törvényben meghatározott körben és mértékben anyagi jellegű szolgáltatásra kötelezésnek van helye”. A törvényhez tartozó indokolás, valamint a törvény végrehajtási Kormányrendelet⁹ egyértelművé teszi, hogy az

⁹ A 8/1964. (VIII. 9) korm. rend. „1.§ (1) bekezdés”: „A Hvt. és rendelet alapján anyagi jellegű szolgáltatásra kötelezhető az ország területén lakó (tartózkodó) minden magyar állampolgár és jogi személy, ha a Hvt. vagy rendelet alapján mentesség nem illeti meg. Az állami vállalatok, az állami költségvetési szervek és más állami gazdálkodó szervek a honvédelmi célra

ország gazdaságának döntő részét képező állami tulajdon igénybevételére vonatkozó szabályok a törvény végrehajtásáról rendelkező kormányrendelet szerint is külön rendelkezések szerint teljesülnek. A törvény 99.§-a egyértelműsíti, hogy háború idején is csak akkor lehet más tulajdonformáktól anyagi szolgáltatást kérni, ha a szolgáltatás állami tulajdonból nem volna kielégítő. A kategorikusnak tűnő „háború idején” kifejezés ellenére, már a 99.§-hoz adott magyarázat is lehetőséget ad szűk körben a békeidejű igénybevételre. Az ingatlan szolgáltatásra kötelezés címszó alatti 101-102.§-ban szabályozottak azonban már nem zárják ki a békeidejű igénybevételt. Az anyagi jellegű szolgáltatásokért kártérítés, térítés vagy kártalanítás jár, amelyet a törvény különösen az ingó dolgok békeidejű igénybevétele esetén csökkenti vagy kizárja.

Az igénybevételi eljárásokban született döntésekkel szemben bírói utat nem lehet igénybe venni. Ez alól kivétel a véglegesen igénybe vett ingatlanért, vagy ingóért járó kártalanítás mértéke tekintetében van, ahol bírósághoz lehet fordulni.

E dolgozat témája a törvényi szabályozások vizsgálata, összehasonlítása a honvédelmi kötelezettségek terén. A törvényi szint alatt szabályozás vizsgálata kivételes, magyarázó, vagy értelmezhetőséget biztosító szűk körű vizsgálat. Ezért mindenképpen meg kell említeni az 1959. évi 26. számú törvényerejű rendeletet, amely „A honvédelmi hozzájárulásról” címet viseli. Érthetetlen, hogy az 1960. évi IV. törvény miért nem emelte be a törvény rendelkezései közé ezen intézményt. Ennek a jogintézménynek is van jogtörténeti előzménye, amely az „Egyszeri hadkötelezettségi adóról és rendkívüli hadiadóról” szóló 1944. évi III. törvénycikk. A két törvény közötti leglényegesebb különbség, hogy a korábbi törvény már több éve háborúban álló országban lépett hatályba, továbbá az adó progresszív, a vagyonosabb osztály többet fizet. Talán az lehet az oka, hogy a jogintézmény diszkriminatív jellege

szükséges anyagi jellegű szolgáltatásokat külön rendelkezések szerint teljesítik.”

miatt még a jogalkotói hatalom is úgy gondolta, hogy a törvény hatályba lépése után nem annak módosításával, hanem törvényerejű rendeleti szinten szabályozta. A jogintézmény lényege, hogy az a személy, amelyet hadkötelezettség terhel, de bármely okból nem teljesített sorkatonai szolgálatot, vagy az előírtnál kevesebbet, az honvédelmi hozzájárulást köteles fizetni (1.§). Ez alól csak az a személy a kivétel, aki véglegesen alkalmatlan munkavégzésre. A szolgálatteljesítők szempontjából talán igazságosnak tűnt a szabály, de ha valaki belegondol abba, hogy ha egy törvényi kötelezettségnek meg nem felelő személy pl. egészségi okból alkalmatlan, vagy pl. a katonai szolgálat alatt azzá válik és a törvényi rendelkezések szerinti eljárás eredményként sem teljesít(het) katonai szolgálatot, akkor ezért miért büntetik hozzájárulás megfizetésével.

4. A honvédelemről szóló 1976. évi I. törvény

4.1. Bevezetés

Az 1960. évi IV. törvény hatálybalépését követő 15. év után lépett hatályba a rendszerváltás előtti utolsó honvédelmi törvény. A törvény megalkotásának indoka a módosult és új jogszabályok, valamint a társadalmi változások törvényi érvényesítése volt. A korábbi honvédelmi törvényhez képest jócskán karcsúsodott, mindössze 60 §-ból állt.

Az alkotmányos rendelkezésekre figyelemmel – amelyeket a törvény 1.§-a másodközlésként említ – a honvédelmi kötelezettségek, benne a katonai szolgálati kötelezettség általános kötelezettsége, továbbra is reguláris néphadsereg fenntartásának követelménye érvényesítését jelenti a törvényben. A törvény időbeli hatálya (4.§) megjelöli, hogy a háború idejére való rendelkezést az állam biztonságát fenyegető veszély esetén is alkalmazni kell. E tekintetben a szabályozás megegyezik az 1960. évi IV. törvénnyel, azzal a nem elhanyagolható különbséggel, hogy itt elmaradt a korábbi törvény ominózus 8.§-a. A változás irányát az is jelzi, hogy a fegyveres erők feladatai címszó alatt a 16.§ (2) bekezdés e, pontja az

állam és közbiztonság védelme érdekében „csupán” közreműködői feladat ellátására kötelezi a törvény a fegyveres erőket.

4.2. A honvédelmi kötelezettségek a honvédelemről szóló 1976. évi I. törvényben

4.2.1. A törvény VII. fejezete osztályozza – az 1960. évi IV. törvénnyel azonos módon – az állampolgárok honvédelmi kötelezettségeit. Az egy §-ból álló fejezet (3) bekezdése adhat némi fejtörést, amely a következőket tartalmazza.

„22.§ (3) A honvédelmi kötelezettségek teljesítésére való nevelés és felkészítés céljából az ifjúság honvédelmi oktatásban vesz részt”. A középkorúak emlékezete szerint ezen az Magyar Honvédelmi Szövetségben történt felkészítésen kívül a közép- és felsőfokú tanintézetben történt „nevelést” és oktatást kell érteni.”

4.2.2. A hadkötelezettség

A hadkötelezettség általános voltát a törvény megállapítja. A férfiak és nők hadkötelezettségének alsó korhatára a 18. életév. A továbbiakban az alsó korhatárt hadkötelezettség vonatkozásában a dolgozat nem említi, mivel az minden vizsgált törvényben azonos, annál inkább is, mivel a gyermekkorúak katonai szolgálatra kötelezését nemzetközi egyezmények tiltják. Az 1976. évi I. törvény a korábbi törvényhez képest 5 évvel 55 évre emeli a férfiak hadkötelezettségének felső korhatárát. A tartalékos tábormokok és tisztek esetében a felső korhatár (60 év) változatlan. A törvény, hasonlóan az 1960. évi törvényhez fenntartja a nők hadkötelezettségét az ott megjelölt törvényi garanciák megismétlésével. A törvény 28.§-a szerint minden hadköteles behívható katonai szolgálatra mozgósítás esetén, és szükséges ideig visszatartható. Az 1960. évi IV. törvény e kötelezettségi fajtát, módot nem mondta ki, ezt valóban szükséges volt kimondani a törvény szintjén azzal a megjegyzéssel, hogy a mozgósításra sok esetben már a béke idején sor kerül.

Hasonlóan a korábbi honvédelmi törvényhez megjelöli a hadkötelezettség részkötelezettségeit, a jelentkezési és a katonai szolgálati kötelezettséget. A katonai szolgálati kötelezettség sorkatonai és tartalékos. A sorkatonai szolgálat időtartama 24 hónap.

A törvény 37.§ (1) bekezdése rögzíti, hogy a sorkatonai szolgálatot a fegyveres erőknél kell teljesíteni. A fegyveres erők fogalmát a törvény egyértelműen rögzíti (16.§ (1) bekezdés). E fogalom alá tartozik a Magyar Néphadsereg és a Határőrség. Erre tekintettel a katonai szolgálat ténylegesen katonai (határőri) szolgálat, nem lehet teljesíteni a karhatalomnál vagy a polgári védelemnél. Ugyanakkor a tartalékos katonai szolgálatnál már nem érvényesül e szabály, mivel a törvény 40.§ (1) bekezdése ugyan kivételesen, de megengedi, hogy a tartalékos katonai szolgálatot a fegyveres testületeknél és a honvédelmi minisztérium által meghatározott szerveknél kell teljesíteni. Sajnálatos módon a törvény a honvédelmi hozzájárulás intézményét továbbra is fenntartja, egyetlen pozitívum, hogy most már szervesen a honvédelmi törvény része.

A sorkatonai szolgálat időtartama 24 hónap (38.§), és ez maximális idő, nem lehet emelni. A behívás felső korhatára 23 év, és jogvesztő határidő. Ezen szabályok a korábbi törvényi szabályozásokkal összhangban vannak. A tartalékos katonát szolgálat, kiképzés, továbbképzés, gyakorlat, gyakorló és különleges katonai szolgálat ellátása céljából hívhatták be. Aki korábban katonai szolgálatot teljesített, továbbképzés céljából 5 évente 3-4 hónapra, azonban gyakorlatra akár évente behívásra kerülhetett, a hadköteles legfeljebb 20 napra. Általában ezek voltak a tartalékos szolgálatra behívás meghatározó okai, de a törvény egyéb szolgálatra történő behívást is megállapít.

4.2.3. A polgári védelmi kötelezettség

A polgári védelmi kötelezettség törvényben megállapított célja nagymértékben megváltozott az 1960. évi IV. törvényben megfogalmazottakhoz képest. Cél a lakosság felkészítése a támadó fegyverek, elemi csapás és más rendkívüli esemény okozta károk

megelőzésére, felszámolására és hatásuk csökkentésére, továbbá az ezekkel összefüggő mentési és mentesítési feladatok végrehajtására.

A felkészülés háborús indoka mellett megjelent a katasztrófák okozta károkkal összefüggő feladatok ellátása is. Ez – összhangban a nemzetközi szerződésekkel – paradigmaváltás. Innen jó két évtizedes fejlődés után kialakul a professzionális katasztrófavédelem, amely szervezeti rendszerének feladatai továbbra is duális (katonai és katasztrófa) célt lát el, azonban a feladatellátás primátusa fokozatosan a katasztrófák elleni tevékenységre terelődik. Az 1976. évi I. törvény azonban a polgári védelmi szervezeti struktúrájának központi és területi irányítási rendszerét még a néphadsereg keretében képzelte el. Ezt támasztja alá a törvény 16.§ (1) bekezdésének második mondata, amely szerint „Polgári védelem katonai állománya a Magyar Néphadsereghez tartozik”.

A polgári védelem központi és területi irányítási rendszere – hasonlóan az 1960. évi IV. törvényben szabályozottakhoz – a honvédelmi miniszter irányítása alatt áll, annak ellenére, hogy szervezetei a Magyar Néphadseregtől elkülönültek. Feladatait a polgári védelemről szóló 2041/1974. (XII.11.) Mt. határozat állapította meg.

A törvény a kötelezettek körének alsó életkori határát 14 évről 16 évre emelte. A törvényben már nem szerepelnek a mentességi okok. A kötelezettség tartamát – kiképzés (legfeljebb évi 60 óra), gyakorlat (évente 3 nap), polgári védelmi szolgálat, megjelenési és bejelentési kötelezettség, háború idején időbeli korlátozás nélküli igénybevétel – lakonikus rövidséggel határozza meg a törvény.

4.2.4. A honvédelmi munkakötelezettség

Hasonlóan a polgári védelmi kötelezettséghez a honvédelmi munkakötelezettséget is egy §-sal lerendezi a törvény. A jogintézmény szabályozott elemei nem térnek el a korábbi törvénytől.

4.2.5. Gazdasági kötelezettségek

A törvény a „gazdálkodó szervek” kifejezést használja, amely már tágabb értelmű, természetesen döntő mértékben társadalmi tulajdont jelent. A kötelezettség tartalma nem tér el alapvetően az 1960. évi IV. törvénytől. Külön kerül megjelenítésre a kisiparos és kisárutermelő (50.§ (1) bekezdés b. pont), akiket a gazdálkodó szervekre meghatározott kötelezettségek terhelnek. Az ingatlant terhelő kötelezettség alanyi köre is differenciáltabb, a mező vagy erdő ingatlan tulajdonosát, kezelőjét, használóját érinti, ha az ingatlan a határsávban vagy a honvédelmi létesítmény meghatározott körzetében van.

Mind az ingatlan, mind az ingó dolgok tekintetében a birtokos ideiglenes, vagy végleges átengedésre kötelezhető. Az ingatlan birtokosa továbbá valamely tevékenység elvégzésére, vagy eltűrésére kötelezhető. A szolgáltatás teljesítéséért kártalanítás jár.

4.3. A honvédelemről szóló 1976. évi I. törvény módosításai

Nem az 1976. évi I. törvény, hanem annak módosításai az igazán izgalmasak. A módosítások ugyanis jól kifejezik a kor politikai változásait, rezdüléseit, a rendszerváltozás folyamatát a honvédelem területén.

Ezek az 1989. évi XXII. törvény, az 1990. évi XXI. és az 1991. évi LXXVIII. törvények.

A dolgozat témája tekintetében a honvédelemről szóló 1976. évi I. törvény legfontosabb módosítása az 1989. évi XXII. törvény, amelynek megalapozottságát az Alkotmány módosításáról szóló 1989. évi I. törvény biztosította. A rendszerváltás a jogállamiság kialakulás folyamatának fontos lépcsője volt az említett Alkotmányt módosító törvény. A 11.§-a módosítja az Alkotmány 70.§ (2) bekezdését a következők szerint: „(2) Az állampolgárok az általános honvédelmi kötelezettség alapján katonai szolgálatot, illetőleg törvényben meghatározott feltételek szerint azt helyettesítő polgári szolgálatot teljesítenek.” A törvény ezen rendelkezésének hatálybalépéséről külön törvény rendelkezik. Ez a törvény volt az

1989. évi XXII. törvény. Ha az Alkotmány módosítását vizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy a legfontosabb honvédelmi kötelezettség, a hadkötelezettség teljesítésének módja kétféle lehet: katonai szolgálati vagy azt helyettesítő – törvényben meghatározott – polgári szolgálat. Ekkor még a kétféle teljesítési módot a honvédelmi törvény foglalta magába. Mint látjuk, az Alkotmány nem rendelkezik arról, hogy milyen ok miatt lehet kétféle módon teljesíteni a honvédelmi kötelezettséget. Erről a módosító törvény 6.§-a szól, amely a honvédelmi törvény „a polgári szolgálat” címmel és a törvény 26/A-26/C §-okkal történő kiegészítéséről rendelkezik. A 26/A§ (1) bekezdése szerint:

„(1) A polgári szolgálatot a hadköteles lelkiismereti okból, engedély alapján teljesítheti”. A módosítás ugyanakkor a lelkiismereti okból nemcsak polgári szolgálat, hanem fegyver nélküli szolgálat teljesítését is lehetővé teszi engedély alapján. A polgári szolgálat ideje 28 hónap, melyet egyben kell teljesíteni. A törvény módosította a sorkatonai szolgálat idejét 18 hónapra, a fegyver nélküli sorkatonai szolgálat idejét pedig 24 hónapban állapította meg. A 28 hónapos, illetőleg a 24 hónapos szolgálat a 18 hónapos sorkatonai szolgálathoz viszonyítva több, azonban a különbséget a lehetséges tartalékos szolgálati idő adja.

A katonai szolgálati kötelezettség csökkentésének egyik legjelentősebb állomása volt a honvédelemről szóló 1976. évi I. törvénynek az 1990. évi LXXVIII. törvénnyel történő módosítása. A módosítás jelentősebb tartalmi elemei: a hadkötelezettség felső korhatára 50 évre csökken, a fegyveres sorkatonai szolgálat 12 hónapra, a polgári szolgálat 22 hónapra, míg a fegyver nélküli sorkatonai szolgálat időtartama 15 hónapra csökken. A csökkentett szolgálatteljesítési idő az 1990. augusztus 1-je után megkezdett szolgálatteljesítőkre terjed ki. A módosítás talán legjelentősebb rendelkezése az volt, hogy a fegyveres erők feladatai közül a „szocialista állami, gazdasági és társadalmi rendjének védelme” kifejezés kikerült a törvényből.

5. A rendszerváltozás honvédelmi kötelezettséggel összefüggő egyes közjogi módosulásai

Az „új” 1949. évi XX. Alkotmánytörvényben a honvédelmi kötelezettségek tekintetében a 70/H.§ fenntartja a haza védelmére vonatkozó általános állampolgári kötelezettséget, továbbá megállapítja, hogy az általános honvédelmi kötelezettség alapján fegyveres vagy fegyver nélküli katonai szolgálatot, illetőleg törvényben meghatározott feltételek szerint polgári szolgálatot teljesítenek. Az „új” Alkotmány a korábbi szabályozást a katonai szolgálatteljesítési formákkal és a polgári szolgálat vállalásának lehetőségével egészíti ki.

5.1. Szervezeti, strukturális változások a rendszerváltás időszakában

A honvédelmi kötelezettségek közül a polgári védelmi kötelezettséget érintő polgári védelmi szervezeti struktúrát érintette leginkább a rendszerváltozás időszaka. Még a pártállami időszakban a 80-as évek derekán született szerencsétlen döntés alapján, eléggé át nem gondolt módon a polgári védelem, a hátországvédelem és hadkiegészítési rendszer katonai szervezete, struktúrája összevonásra került. Ennél lényegesen nagyobb jelentőségű volt az 1976. évi I. törvényt módosító 1990. évi XXI. törvény 3.§ (7) bekezdése, amely szerint: „(7) A Határőrséget és a polgári védelmi feladatok teljesítését a belügyminiszter irányítja”. E törvényi szabály alapján 1990-es évek elején a polgári védelem igazgatásának és vezetésének teljes katonai és közigazgatási struktúrája elkerült a honvédelmi tárcától, és mint állami feladatellátás átkerült a Belügyminisztérium szervezeti rendszerébe. Mindez a polgári védelem harmadik generációs (3.0) feladatellátásához vezetett. Ennek lényege, hogy duális feladatellátás megmaradása mellett a katonai – katasztrófák elleni védekezés fő iránya – katasztrófák elleni védekezésre tolódott át. Ez az irányváltás a fokozatos jogszabályi és szervezeti változásokon keresztül jól bemutathatók.

6. A honvédelmi kötelezettségek a rendszerváltozás utáni időszak honvédelmi törvényeiben

Az ország biztonságpolitikai¹⁰ és honvédelmi alapelvei¹¹ elfogadását, továbbá a főparancsnoki jogkör alkotmánybíróági értelmezését követően elkezdődött munka alapján az Országgyűlés 1993. év decemberében fogadta el a honvédelemről szóló 1993. évi CX. törvényt, a rendszerváltozást követő időszak első honvédelmi törvényét. Még ebben a hónapban a Kormány elfogadta a törvény végrehajtási rendeletét¹², amely a hadkiegészítési tevékenység tekintetében volt meghatározó jelentőségű.

6.1. A honvédelemről szóló 1993. évi CX. törvényben a honvédelmi kötelezettségek szabályozása

A honvédelmi törvény nagy terjedelmű szabályozás (274 §), különösen, ha az 1976. évi I. törvénnyel vetjük össze. Struktúrája nagyfokú hasonlóságot mutat a vizsgált korábbi honvédelmi törvényekkel, egy lényeges különbséggel. A korábbi és a vizsgált honvédelmi törvények egyaránt tartalmaztak a honvédség, fegyveres erőkre vonatkozó szervezeti működésükre vonatkozó rendelkezést. Ugyanakkor a korábbi törvények elvétve, szinte kivételként – zömmel a hadköteles állományra vonatkozó – katonákat érintő státusz-szabályt állapítanak meg. Ezzel szemben, a rendszerváltást követő első honvédelmi törvény nagyobb terjedelemben szabályoz ilyen életviszonyokat, továbbá az alkotmányos alapjogokkal összefüggő rendelkezéseket is. Ennek az az oka, hogy a honvédség demokratikus működése megköveteli a magas szintű – elsődlegesen törvényi szintű – szabályozást, ugyanakkor ennek kialakítása nem

¹⁰ A Magyar Köztársaság biztonságpolitikájának alapelveiről szóló 11/1993 (III. hó 12.) OGY határozat.

¹¹ A Magyar Köztársaság honvédelmének alapelveiről szóló 27/1993 (IV. hó 23.) OGY határozat

¹² A honvédelemről szóló 1993. évi CX. törvény végrehajtásáról szóló 178/1993 (XII. hó 27) Korm. rend.

megy máról holnapra, ezért a rendszerváltás utáni első kormány honvédelmi törvényének struktúrája kissé eklektikussá vált. Az 1993. évi CX. törvény elfogadásáig a honvédelmi kötelezettséget érintő Alkotmánymódosításra nem került sor. A törvény születésekor a katonai szolgálattal kapcsolatos liberális felfogást még kielégítette a fegyveres katonai szolgálatot felváltó alternatív katonai szolgálatok vállalhatóságának lehetősége. Ennek megfelelően a honvédelmi kötelezettség és azok tartalma alapvetően nem tért el a rendszerváltás során érdemi módosuláson átment 1976. évi I. törvényben szabályozottaktól. A honvédelem szervezeti alapját továbbra is a reguláris fegyveres erő (honvédség és határőrség) jelenti. A törvény a honvédelmi kötelezettségek rendszerét – tartalmi módosulást nem érintően – a korábbi honvédelmi törvényekhez hasonlóan állapítja meg.

6.2. A hadkötelezettség

A törvény töretlenül fenntartja a Magyar Köztársaság területén élő magyar állampolgárságú férfiakra vonatkozó általános hadkötelezettséget. E törvény tehát kizárja a nők hadkötelezettségét. Bár a hadkötelezettség kezdete a 17. életév, de katonai szolgálatot csak a 18. életév betöltése után lehet teljesíteni. A hadköteles kor felső korhatára az 50. életév betöltése.

A hadkötelezettség részkötelezettségeit a 70.§ (2) bekezdése állapítja meg (tájékoztatási, adatszolgáltatási, bejelentési, megjelenési, szolgálati kötelezettség). E részkötelezettségek tartalmilag megegyeznek a korábban vizsgált honvédelmi törvényekben szabályozottakban, még akkor is, ha elnevezésük eltérő (pl. állítási kötelezettség az 1939. évi II. törvényben).

Az 1993. évi CX. törvénynek a hadkötelesekre vonatkozó adatok nyilvántarthatósága, és ezen adatok kezelésének szabályozása jóval differenciáltabb és nagyobb terjedelmű, mint a korábban vizsgált törvényekben. A törvény tételesen felsorolja a hadkötelezettekéről nyilvántartható adatkört.

A katonai szolgálat teljesítésének feltétele a hadköteles egészségi alkalmassága. Ennek megállapítására vonatkozó eljárást,

benne a döntés elleni fellebbezést és a bírósági jogorvoslat lehetőségét a törvény a jogállamiság követelménye szerint rendezi.

A törvény 92.§-a „a szolgálati kötelezettség” alcímet használja, mivel e kötelezettség nemcsak katonai kötelezettséget, hanem a polgári szolgálat teljesítését is jelenti. Megállapítja, hogy a fegyver nélküli illetőleg polgári szolgálatot teljesíteni lelkiismereti okból és engedély alapján lehet. A katonai szolgálati kötelezettség alapján a hadköteles-, tartalékos vagy póttartalékos katonai szolgálatot teljesít. A póttartalékos kifejezés is, mint számos más kifejezés intézmény, szabályozás az 1939. évi II. törvényből ered. A katonai szolgálatot a fegyveres erőknél (honvédség, határőrség) kell teljesíteni, a fegyver nélküli szolgálat teljesítésére pedig kijelölt alakulatnál van lehetőség. A változó kor egyik kifejezője, hogy a törvény rendelkezik arról is, hogy a hadkötelest csak önkéntes jelentkezés alapján lehet külföldi katonai szolgálatra vezényelni (94. §).

A sorkatonai (fegyveres és fegyver nélküli) szolgálat időtartama 12 hónap. A törvény egyik „újdonsága”, hogy az a hadköteles, aki két gyermek eltartásáról gondoskodik, csak 6 hónapot köteles szolgálni.

Külön cím alatt rendezi (115-120.§-ok) a fegyver nélküli és a polgári szolgálat engedélyezésével kapcsolatos teendőket. A törvény szabályozza a tartalékos katonai szolgálat szabályait is, amely szintén – korcsoportok, póttartalékosok – sok tekintetben az 1939. évi II. törvény rendelkezéseire hajaz. A szolgálatteljesítés indokai, illetőleg a szolgálatteljesítés mértéke viszont az 1976. évi I. törvény, és részben az 1960. évi IV. törvény megoldásait alkalmazza.

A 130.§ a mozgósítás idejére történő katonai szolgálatteljesítést az 1976. évi I. törvényhez hasonlóan szabályozza. A lényeg, hogy minden hadköteles – a polgári szolgálatot teljesített kivételével – behívható katonai szolgálatra mozgósítás esetén, és a szükséges ideig szolgálatban tartható.

6.3. A polgári védelmi kötelezettség

E honvédelmi kötelezettséget a törvény 132.§-a röviden tárgyalja. Megállapítja, hogy a polgári védelmi kötelezettség mind béke, mind rendkívüli állapot idején terheli a 16-60 év közötti férfiakat, és a 18-55 év közötti nőket. A hivatkozott § (2) bekezdése meghatározza a polgári védelmi kötelezettség célját. A cél egyértelművé teszi, hogy a kötelezettség a háborúban történő, a korábbi törvényekben meghatározottak szerinti feladatellátást és az arra – elsősorban békében – történő felkészülést jelenti. Ez a célfogalom a rendkívüli állapotra történő feladatellátás kizárólagosságával visszalépést jelentett a korábbi duális felfogáshoz képest.

6.4. A honvédelmi munkakötelezettség

Nem sokkal nagyobb lélegzetű a honvédelmi kötelezettség szabályozása. Nagyjából ugyanazt tartalmazza, mint a korábbi, 1976. évi I. törvény. Megállapítható, hogy e honvédelmi kötelezettségre vonatkozó szabályozás az 1960. évi IV-es és 1939. évi II. törvényekben átgondoltabb volt. A törvény – a korábbi törvényektől eltérően – a kötelezettség teljesítési idejét a háborún túl kiterjeszti a szükségállapotra is. Tekintve, hogy korábban nem volt ilyen minősített időszak, e kiterjesztés indokolt. Nem változott az sem, hogy a honvédelmi kötelezettséget kijelölt munkahelyen kell teljesíteni.

6.5. A gazdasági és anyagi szolgáltatási kötelezettségek

Némiképp meglepő módon a polgári védelmi és munkakötelezettségeket követően egy fejezetugrással tárgyalja a törvény e honvédelmi kötelezettséget, bár kétségtelenül nagyobb terjedelemben, mint az 1960. évi IV-es és az 1976. évi I-es törvények. Meghatározza a törvény a honvédelmi érdeket, mint a szolgáltatás jogalapját, de úgy, hogy csak akkor lehet igénybe venni a szolgáltatást, ha az érdek más módon nem, vagy nem megfelelő időben, vagy csak aránytalanul nagy ráfordítással elégíthető ki. A szolgáltatás elrendelésekor figyelembe kell venni a közigazgatási és

lakosság ellátási szempontokat, továbbá a kötelezett méltányos érdekeit. Taxálja, hogy kinek az érdekében, és milyen cél eléréséhez lehet igénybevételt elrendelni. Ezek: a fegyveres erők és rendvédelmi szervek működéséhez és mozgósításához, az ország gazdasági felkészítéséhez, a rendkívüli állapot és szükségállapot idején adódó védelmi feladatokhoz, valamint a polgári védelmi feladatok ellátásához és az ezekhez történő felkészítéséhez szükségesek.

Rendelkezik a törvény a szolgáltatás alóli mentességi körről, továbbá arról, hogy mely adatokat nem lehet kérni (elsősorban üzleti jellegűek) a szolgáltatás igénybevételének eljárása során. Az igénybevételt elrendelő hatóságokat is felsorolja a törvény, az igénybevételi jogosultság tartalmával együtt (Kormány, Miniszter, Köztársasági megbízott, Polgármester, Hadkiegészítési parancsnok, Katonai parancsnok). A szolgáltatás teljesítése miatt felmerült vagyoni hátrányért kártalanítás jár. Kártalanítási ügyben a bírósághoz fordulás lehetősége biztosított.

6.6. Az 1993. évi CX. törvény honvédelmi kötelezettségeket érintő módosításai

A honvédelemről szóló 1993. évi CX. törvény a hadköteles katonák szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIV. törvény és a fegyveres szervek hivatásos állományi tagjainak szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLII. törvény módosításáról szóló 1997. évi LXXV. törvény megszületésének indoka elsődlegesen a katonai szolgálati kötelezettség időtartamának további csökkentése, és a haderőnemi vezérkarok létrehozás volt. A módosítás legfontosabb eleme a sorkatonai szolgálat 12 hónapról való 9 hónapra csökkentése, amely további kapcsolódó törvényi rendelkezés módosítását is igényelte. A katonai szolgálati kötelezettség csökkentése maga után vonta a hadköteles katonák szolgálati viszonyának megfelelő módosítását is.

A honvédelmet érintő egyes törvények módosításáról szóló 1998. évi LXXXIX. törvény, valamint a kapcsolódó Alkotmánymódosítással együtt biztosította a NATO katonai szervezeteihez történő csatlakozással összefüggően egyes

honvédelmet érintő törvények jogharmonizációját, a kapcsolatok könnyítését célzó más rendelkezések módosításával együtt.

A sor- és tartalékos katonai szolgálat teljesítése rendjének változásával érintett törvények módosításáról szóló 2001. évi XLIV. törvény a sorkatonai szolgálati teljesítési időt 6 hónapra csökkentette.

6.7. A polgári védelem helyzete

A polgári védelem irányítása és vezetése az 1976. évi I. törvény módosításával átkerült a belügyminiszterhez. Ennek megfelelően az intézmény struktúraváltása is megtörtént. A polgári védelem hivatásos állományú tagjainak katonai szolgálati viszonya megszűnt. Bár a honvédelemről szóló 1993. évi CX. törvény a polgári védelem céljaként a háborús feladatokra való felkészülést jelölte meg, azonban a feladatellátás duális jellege bizonyos tekintetben továbbra is fennmaradt annak ellenére, hogy a polgári védelemről szóló 1996. évi XXXVII. törvény 1.§-ában a törvény célját a már említett honvédelmi törvényben megjelölt céllal összhangban állapította meg. A polgári védelem katasztrófák elleni védekezése irányában történő elmozdulást segítette elő a katasztrófák elleni védekezés irányításáról, szervezetéről és veszélyes anyagokkal kapcsolatos súlyos balesetek elleni védekezéssel szembeni 1999. évi LXXIV. törvény.

A hadkötelezettség békeidőszaki megszüntetése

7. A hadkötelezettség békeidőszaki megszüntetésének előzményei

A politikai akaratnak megfelelően a - vélhetőleg elsődlegesen pénzügyi okokból - folyamatossá vált a Magyar Honvédség átalakítása. A csökkenő haderő egyre kevésbé tudta befogadni az általános kötelezettségként sorkatonai szolgálatot teljesítőket. Ez akkor is igaz, ha több lépcsőben csökkentették a katonai szolgálati teljesítési időt, továbbá egyre liberálisabbá vált a katonai szolgálatra való alkalmasság megítélése, valamint a demográfiai okok miatt egyes évfolyamok folyamatos csökkenést mutattak. A mérleg

serpenyőjébe az is bekerült, hogy a csökkenő szolgálati idő – ekkor már 6 hónapos volt a katonai szolgálat – mellett jó színvonalú kiképzés folytatható-e. Az is láthatóvá vált, hogy a világ számos országában – általában a gazdaságilag fejlettebb országokban – szűnik meg a katonai szolgálati kötelezettség. A másik oldalról azonban az is látszik, hogy az átállásnak pénzügyi ára van, továbbá a professzionális haderő kétségtelenül hatékonyabb, mint a reguláris haderő, de a kialakítása és fenntartása lényegesen drágább. Az eddig is alulfinanszírozott honvédség mellett a célkitűzés végrehajtása vakmerőnek tűnt. A mérlegelés során azonban mindenképpen figyelembe kellett venni azt a tényt is, hogy nem tartható fent a katonai szolgálati kötelezettség diszkriminációmentes teljesítése a jövőben.

7.1. Az Alkotmánymódosításról szóló 2004. évi CIV. és a honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2004. évi CV. törvény honvédelmi kötelezettséget érintő tartalmáról

Az Alkotmánymódosítás eredményeként béke időszakában nincs hadkötelezettség, csak rendkívüli állapot idején automatikusan, az állapot beálltával, továbbá a Kormány által kezelt új minősített időszakban – megelőző védelmi helyzetben – az Országgyűlés döntésével. Az Alkotmány 70/H §-ának módosítása pedig nem csak a hadkötelezettségről, hanem a honvédelmi kötelezettségek mindegyikéről rendelkezik.

A hadkötelezettség békeidőszaki megszüntetése önmagában nem indokolta egy új honvédelmi törvény megalkotását, de a módosítás oly sok ponton érintette a törvényt (zömében technikai okokból), hogy járhatóbb út volt egy új törvény megalkotása. Ez nem jelentette a törvény „változatlanóságát”, hiszen már a címe is jelzi, hogy a korábbi törvénytől eltérően a Magyar Honvédségről mint szervezetről és a működéséről több új rendelkezés került a törvénybe, hogy csak egyet emeljünk ki, a fegyver és más kényszerítő eszközök használata, benne a légierő fegyverhasználatának kérdéseivel, vagy a Honvédség feladatainak kisebb módosítása (nemzetközi terrorizmus elleni harc, befogadó nemzeti támogatás).

A törvény nemcsak béke időszakára, de minősített időszakra is érvényes (hatályba lépő) rendelkezéseket is meghatároz. A hadkötelezettség rendelkezéseit már a béke időszakában is ismerni kell, hogy egy váratlan helyzetben (rendkívüli állapot vagy megelőző védelmi helyzet) zökkenőmentesen alkalmazni lehessen. Mindezen indokok alapján a törvény teljes körűen tartalmazza a hadkötelezettségre vonatkozó anyagi és eljárásjogi rendelkezéseket. A tartalmi változás nem nagymértékű a korábbi Hvt.-ben megjelöltekkel szemben, inkább ezeket az eltéréseket érdemes bemutatni: a hadkötelezettség felső korhatára 40 évre csökken (6.§ (1) bekezdés); nem hadkötelezett az a személy, aki korábban polgári szolgálat teljesítésére kapott engedélyt; megjelent a potenciális hadkötelezett kifejezés; tekintve, hogy béke időszakában a hadköteles „nem szólítható meg”, pontosításra került a katonai nyilvántartási adatok szolgáltatásának rendje (8.§); a fegyveres erők fogalmának megszüntetése miatt a jövőbeni fegyveres szolgálat egyetlen helye a Honvédség; behívás esetén a szolgálatteljesítési idő megelőző védelmi helyzetben legfeljebb 12 hónap, rendkívüli állapotban nincs korlát.

7.2. A polgári védelmi kötelezettség

A kötelezettség továbbra is mind békében, mind minősített helyzetben terheli az állampolgárokat. Az Alkotmánymódosításnak megfelelően a kötelezettek életkorának alsó korhatára 18 év, a felső korhatár férfiaknál 55 év, nőknél 50 év. Lényeges tartalmi változás, hogy a polgári védelem céljaként ismételten szerepel a „katasztrófhelyzet esetén” kifejezés, amely ismét a duális feladatellátást jeleníti meg.

7.3. A honvédelmi munkakötelezettség

Az előző honvédelmi törvényhez képest elenyésző a változás, a felső korhatár a férfi kötelezettnek 60 év, a nőké 55 év. A mentesség körét is a korábbi törvényhez hasonlóan állapítja meg a törvény. Csak rendkívüli állapot idején kell teljesíteni, ez is változatlan.

7.4. A gazdasági anyagi szolgáltatási kötelezettség

Ezen honvédelmi kötelezettség tekintetében sincs lényeges változás az 1993. évi CX. törvényben szabályozottakhoz képest. Csupán kisebb terminológiai és szervezeti változások okán került sor elsődlegesen módosításra a normaszöveg.

7.5. Egyes szervezeti módosítások a hadkötelezettség béke időszaki megszüntetése kapcsán

A hadkötelezettség megszűnésének okán értelemszerű szervezeti és létszámbeli korrekciókra van szükség. A hadkötelezettség esetleges szükségszerű ismételt bevezetése azonban megköveteli, hogy ésszerű mértékben fennmaradjon a hadkiegészítés rendszere, és a katonai kiképzési kultúra és a kiképzés eszközei, infrastruktúrája.

Magyarország Alaptörvényének hatása a honvédelmi kötelezettségekre

8. Az Alaptörvény honvédelmi kötelezettséggel összefüggő rendelkezései

8.1. Bevezetés

Az 1949. évi XX. törvényben a honvédelmet érintő rendelkezések száma túlsúlyosnak tűnt. Akkor az volt a vélekedés, hogy egy új Alkotmányban csökkenteni lehet ezt a mértéket. A felülvizsgálat során azonban a készítőknél – és a szakértőknél is – rá kellett jönni, hogy a szabályozás ezen mértéke indokolt. Ennek megfelelően az Alaptörvény is hasonló mértékben tartalmaz honvédelmi kérdéseket. A honvédelmi joganyag átfogó összevetése a korábbi Alkotmány joganyagával, kellő leülepedés, emésztés után a közeljövő feladata, de a jelen dolgozat – más dolgozatokkal együtt – megpróbálja az összehasonlító vizsgálatot megtenni egy-egy vizsgálati területen. Azt előljáróban talán el lehet mondani, hogy bár számos változást – strukturálist is – hozott az új Alaptörvény a honvédelem területén, de

„forradalmi” változás nem történt. Joggal mondhatja a tárca, hogy az általa előkészített Alkotmány tartalmát érintő korábbi törvényjavaslatai kiállták a próbát, az új Alkotmány részeivé is váltak a régi Alkotmány érintett rendelkezései.

Az új Alaptörvény okán keletkezett viták szinte nem is érintették a honvédelmi kérdéseket, bár mélyebb szakmai vizsgálatok még nem voltak ismeretem szerint e területen. Nyilvánvalóan azok elkészültével e terület művelői, a honvédelemben résztvevők és érdeklődők körében nagyobb figyelem terelődik rá, amelyet reményeink szerint a társaság tagjai által készítendő dolgozatok is elősegítenek.

8.2. Az Államcél kérdése

Az alkotmányos célok fontos, nemcsak deklaratív megjelenítést, irányultságot jelentő kérdéseket, hanem a célok kötelező megvalósítása érdekében jogalkotó, intézményalapítási és célirányos, a honvédelem és más területét érintő tevékenység ellátását kell jelentenie. A honvédelem területét érintően ez a célmeghatározás már a korábbi Alkotmányban is (5.§ (1) bekezdés) megvolt, továbbá az új Alkotmányban is (5.§) szerepelt.

Az Alaptörvény preambulumban (NEMZETI HITVALLÁS) „büszkeségünk” legfontosabbjai között őseink az ország megmaradásáért, szabadságáért és függetlenségéért való küzdelmeink felül méltán szerepel büszkeségünk tárgyaként népünk évszázados harca is Európa védelméért. A függetlenség védelmének magasztos megjelenítése után hiányként értékelhető, hogy az Alaptörvény alapvetés címszó alatt nem található az előzőekben jelzett szuverenitást védő klauzula. Az E, cikk (2) bekezdése a szuverenitást érintő megállapítás mellett még inkább érezhető a hiány. A közéletben jelentkező szabadságharcos retorika alapján arra lehetett számítani, hogy a szuverenitás védelmi cél differenciált (politikai, katonai, pénzügyi-gazdasági) megjelenítésre kerül az Alaptörvényben.

8.3. A honvédelmi kötelezettségek az Alaptörvényben

Alaptörvényünk a „SZABADSÁG ÉS FELELŐSSÉG” cím alatt a XXXI. cikkben jelöli a honvédelmi kötelezettségeket a korábbi Alkotmánytól eltérő kisebb módosulásokkal. Az alcímben a „honvédelmi kötelezettségek” kifejezés szerepel, de látható lesz, ez kissé pontatlan. A cikk (1) bekezdése az állampolgárok általános, a haza védelme iránti kötelezettségét állapítja meg. Tartalmilag nincs különbség az előző Alkotmányban (70/H § (1)) megfogalmazottal, de a korábbi megfogalmazás egzaktabbnak tűnik.

A (2) bekezdés teljesen új elemet tartalmaz. „(2) Magyarország önkéntes honvédelmi tartalékos rendszert tart fenn.” A norma tartalma jelzi, hogy a kormányzat számára mennyire fontos a békeidejű katonai szolgálat nélküli professzionális haderő fenntartása mellett az önkéntes tartalékos rendszer létrehozása az Alaptörvény szintjén is. A norma elhelyezése nem biztos, hogy a legszerencsésebb. A tartalma szerint a megfogalmazás egy deklaráció, egy államcél, amely Magyarország felé egy kötelezettséget jelent (fenn kell tartani egy önkéntes tartalékos rendszert), az állampolgárok felé azonban az ebben való részvétel nem kötelezettség, hanem csak lehetőség (önkéntesség). A XXXI. cikk állampolgári kötelezettségről szól, márpedig e bekezdésnek nincs ilyen tartalma.

A XXXI. cikk (3) bekezdése¹³ a korábbi Alkotmányban megfogalmazottakkal szemben ismét a katonai szolgálati kötelezettség fogalmát használja a hadkötelezettséggel, mint honvédelmi kötelezettséggel ellentétben. Alaptörvényünk továbbra is fenntartja a professzionális békeidejű haderőt a regulárisal szemben,

¹³ „(3) Rendkívüli állapot idején, vagy ha arról megelőző védelmi helyzetben az Országgyűlés határoz, a magyarországi lakóhellyel rendelkező, nagykorú, magyar állampolgárságú férfiak katonai szolgálatot teljesítenek. Ha a hadkötelezett lelkiismereti meggyőződésével a fegyveres szolgálat teljesítése összeegyeztethetetlen, fegyver nélküli szolgálatot teljesít. A katonai szolgálat teljesítésének formáit és részletes szabályait sarkalatos törvény határozza meg.”

a katonai szolgálati kötelezettség teljesítése kizárólag rendkívüli állapot és az Alkotmány rendelkezése szerinti megelőző védelmi helyzet idején lehetséges. A konstrukció (benne a megelőző védelmi helyzettel) azonos, mint a korábbi Alkotmányé, azzal a nem lényegtelen különbséggel, hogy a kötelezettség nem a hadkötelezettség, hanem annak legfontosabb részeleme, a katonai szolgálati kötelezettség. Az illetén való megfogalmazás egyben azt is jelenti, hogy a hadkötelezettség egyéb részelemei bejelentési, adatszolgáltatási kötelezettség akár a béke időszakában is teljesíthető (kötelezettséggé válhat). A kötelezettség alanya továbbra is a nagykorú, magyar állampolgárságú férfi. Vegyük sorra a megfogalmazás minden részét. A nagykorúval és a férfi kifejezéssel nincs gond. A kötelezettség alanyává akkor válik a nagykorú magyar állampolgárságú férfi, ha hazai lakóhellyel rendelkezik. A korábbi és a mai Alkotmányos rendelkezések ezen részei tartalmilag szintén azonosak. A szabályozás azonban okozhat gyakorlati problémát, illetőleg esetleges továbbgondolásra is okot adhat.

A magyar nemzet nem Magyarország területén élő nagyszámú más állampolgárságú tagja választotta (ma már több mint félmillió) a magyar állampolgárságot. Az állampolgárságuk azonban azon a tényre figyelemmel, hogy nem Magyarország területén élnek, nem lehet teljes (más ország területén élés az adott ország szerinti állampolgárság alapján az ottani jogszabályok szerint dolgoznak, adóznak stb. illetve teljesítik a hadkötelezettséget). Az Alaptörvény rendelkezése szerint – megegyezően a korábbi Alkotmánnyal – ezen magyar állampolgárok esetében – magyarországi lakóhely hiányában – nem jelent magyarországi katonai szolgálati kötelezettséget (Az Alaptörvény előkészítése szakában hallani lehetett olyan véleményt is, hogy nem szükséges az együttes feltétel, a kötelezettség keletkezéséhez elégséges a magyar állampolgárság. Az mondható, hogy szerencsére ezt elvetették, de azért más okokból még jelenthetnek anomáliát). Összegezőként elmondható, hogy a magyar nemzet nem Magyarország területén élő nem csak magyar állampolgárságú tagjai katonai szolgálati kötelezettsége technikai értelemben sem megoldható, hisz külföldön él, de ha a többségében a

Kárpát-medencében élőkre gondolunk, akkor politikai következménye is felmérhetetlen lenne egy ilyen kötelezettségnek. A kettős feltétel ismereteim szerint más európai államok jogában is megvan. A felvetettek nemcsak a katonai szolgálai kötelezettségre de – rendkívüli állapot idején – honvédelmi munkakötelezettségre, továbbá polgári védelmi kötelezettségre is igazak. E problémakör kapcsán az éremnek azonban van másik oldala is. Az Európai Unió tagállamainak polgárai élvezik az Unió egyik legfontosabb vívmányát, a polgárok szabad mozgását az Unió területén belül. Belátásuk szerint változtathatnak lakóhelyet. Ma milliós számra élnek emberek – elsősorban munkavállalás okán – az Unió területén olyan államban, amely államnak állampolgárságával nem rendelkeznek (a jelen időszakban körülbelül 350000 ilyen magyar állampolgárságú személyt vélelmeznek). Kérdés, hogy ezen kívül hány magyar állampolgárságú személy él az Unió országaiban, aki nem Magyarország területéről vándorolt oda. Mint látható, ha egy magyar állampolgár az Unió területén munkát vállal, és egyúttal bármely indokból (mert egyéb okból kényelmesebb) megvált magyarországi lakóhelyétől (ez adminisztratív kérdés), egyúttal megszűnik az Alaptörvényben rögzített kötelezettsége is. Egy veszélyeztetettségi időszakban lehet tudatos a kötelezettség alóli kibúvás érdekében. Ez nem csak magyar probléma lehet. Ha több millió uniós polgár – csak egymás országába jelentene be lakóhelyváltást – elveszhet – nemcsak Magyarország számára – hanem az Unió számára is mint hadköteles egy közös katonai veszélyeztetettség vagy konfliktus idejére. A probléma valós, el kell gondolkodni egy jövőbeni lehetséges megoldásról. Ha ez a megoldás a kettős feltétel helyett csak az állampolgársági feltételre korlátozódik, akkor ki kell dolgozni olyan szabályokat is, amelyek eredményeként a kettős identitású (pl. két vagy több ország polgára) személyek esetében okoz katonai feladatellátásban való részvétel lelkiismereti konfliktust (pl. nem harcolhat egy olyan ország ellen, akinek polgára is, vagy esetleg a polgára volt).

Az Alaptörvény biztosít – hasonlóan a korábbi Alkotmánytörvényhez – alternatívát azon hadkötelesek számára,

akiknek a katonai szolgálat teljesítése a lelkiismeretükkel összeegyeztethetetlen. A nem lényegtelen változás az, hogy az ilyen lelkiismereti konfliktus esetén nem polgári szolgálatot, hanem fegyver nélküli katonai szolgálatot kell teljesítenie. Az 1976. évi I. törvény rendszerváltozást elősegítő módosulásával már egyszer bevezetésre került (1989. évi XXII. törvény) ezen szolgálatteljesítési forma, amelyet a polgári szolgálathoz hasonlóan, lelkiismereti ok miatt engedéllyel lehetett teljesíteni. Ma az Alaptörvény rendelkezése szerint lelkiismereti okból kizárólag csak fegyver nélküli szolgálat teljesíthető.

A fegyver nélküli katonai szolgálatot teljesítő személy katona, a hadviselésre vonatkozó szabályok szerint harcos azzal a lényeges különbséggel, hogy a harcos mivoltának egyik legfontosabb kellékével, a fegyverrel (fegyvereit nyíltan viseli) nem rendelkezik. Az ellenség szemében az ilyen személy harcos, hiszen az ellenség egyenruháját viseli. Mindezek alapján a hadviselés során minden eszközzel biztosítani kell, hogy a harctéri körülmények közé ne kerüljön (fegyver híján védekezésre képtelen), azonban szolgálatának ellátása során, egyéb körülmények miatt, köteles vállalni testi épsége és egészsége „magas szintű” veszélyeztetését (ilyen veszély vállalásának hiányában mindenki lelkiismereti okra hivatkozva fegyver nélküli katonai szolgálatot vállalna).

A negyedik bekezdés – a korábbi honvédelmi törvényekhez hasonlóan – rendkívüli állapot idejére a honvédelmi munkakötelezettség elrendelhetőségét tartalmazza. Az Alaptörvény rendelkezése szerint, a részletszabályokat sarkalatos törvény határozza meg. Az előzőekben látható volt, hogy e kötelezettség az 1939. évi II. törvényben jól, az 1960. évi IV. törvényben megfelelő szinten volt szabályozva. Az ezt követő törvények minimálisan (elégtelenül) állapították meg normákat.

A jövőben a hadviselést még inkább a hadsereg mögötti nemzetgazdasági teljesítmény, a csúcstechnológiák megléte, és az azt működtető intelligenciák fogják döntően befolyásolni. Ennek biztosítása egyik legfontosabb elemének kell lennie a honvédelmi

munkakötelezettség sarkalatos törvényben történő részletes szabályozása.

Az Alaptörvény XXXI. cikkében jelölt „honvédelmi” kötelezettségek katalogizálása során paradigmaváltásnak lehet tekinteni a polgári védelmi és a gazdasági-anyagi szolgáltatási kötelezettséget érintő (5)-(6) bekezdés rendelkezései. Az előző Alkotmányok (a rendszerváltás előtti, majd a kerekasztal tárgyalások eredményeként módosított) a haza védelmének általános kötelezettsége mellett a katonai szolgálati, majd azok alternatív jellegű szolgálatát határozták meg (70/H §). Az illetően szabályozás mellett egyértelmű, hogy „haza védelmének” kötelezettségén a fegyveres, az ország szuverenitását érintő katonai veszélyeztettség katonai elhárítását kell érteni. A rendszerváltás utáni Alkotmány pedig már kifejezetten kizárta, illetőleg - az Alkotmány és a honvédelmi törvény szintjén szabályozott módon – szigorú feltételek szerint lehetett katonai erőt (nem teljes körűen) felhasználni belső konfliktusokban kihirdetett szükségállapot idején.

A hadkötelezettség béke idejére történő megszüntetését tartalmazó Alkotmánymódosítás a 70/H §-ba beemelte a honvédelmi kötelezettségek teljes körét, de még mindig azon logika mentén, hogy az általános alapkötelezettség részkötelezettségei is a haza katonai veszélyeztettsége okán kerültek kodifikálásra (emellett volt szó arról korábban, hogy a polgári védelmi kötelezettséget már egyfajta kettős jellegűnek tekintették, és igyekeztek kisebb-nagyobb mértékben a végrehajtási szabályozás során a katonai mellett a katasztrófák elleni védekezés jellegét is felmutatni). Az Alaptörvény hatályos szövege e látens kettősséget teljesen legitimé tette. A polgári védelmi és a gazdasági-anyagi szolgáltatási kötelezettséget – már békében is – két önálló, egyenrangú legitim okból lehet előírni honvédelmi és katasztrófavédelmi feladatok ellátására. A XXXI. cikk (5)-(6) bekezdésének ilyen módon történt kodifikálása egyúttal azt is jelenti, hogy az (1) bekezdés szerinti a haza védelmének fogalmi köre a katonai védelem mellett a katasztrófavédelmet is magába foglalja. Ezen szabályozás mellett a sarkalatos törvényben

való részletes szabályozás akár kettős szabályozási felhatalmazást is jelenthet.

9. A honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény

9.1. Bevezetés

A hadkötelezettség megszüntetése következményeként, a sok, zömében technikai módosítás során vált szükségessé egy új honvédelmi törvény megalkotása. Vélhetően a 2011. évi CXIII. törvény megalkotásának indoka inkább az Alaptörvény okán egységes arculatú, új sarkalatos törvény elfogadása volt a cél, és fel sem merült a módosítás lehetősége, még esetleges indokoltsága ellenére sem. Némi-
leg meglepő, hogy a korábbi honvédelmi törvényből a zömében adatkezelési kérdéseket egy attól elkülönült, önálló törvény szabályozza¹⁴ (továbbiakban: adatkezelési törvény). A rendszerváltás utáni honvédelmi nagy terjedelmű (200 § feletti rendelkezések) szabályozást követően a 2011. évi CXIII. törvény 85.§-a már-már az 1976. évi I. törvény „méretét” idézi, ha azonban a szabályozás tartalmi mélységét, egy-egy § terjedelmét nézzük, akkor a 2011. évi honvédelmi törvény összehasonlíthatatlanul alaposabb. Ha az adatkezelési törvény rendelkezéseit hozzávesszük, már nem olyan mérvű a méretbeli különbség a korábbi törvényekhez viszonyítva. A törvényből „hiányzik” a miniszter részletes feladat- és hatásköre (a külső és belső honvédelmi feladatai). A struktúrája alapvetően nem változik, bár a címtől eltérően a különleges jogrendbe bevezethető intézkedések nem a teljes körét szabályozza a harmadik rész, mivel a veszélyhelyzetre vonatkozó szabályozás kikerül a törvényből, és így a mindenkor honvédelmi törvényeknek egységes katalógusjellege a különleges jogrendben bevezethető intézkedések terén megszűnt. Ha

¹⁴ 2013. évi XCVII. törvény – a honvédségi adatkezelésről, az egyes honvédelmi kötelezettségek teljesítésével kapcsolatos katonai igazgatási feladatokról.

a szükségállapotú intézkedések is kikerülnének (pl. a rendőrségi vagy nemzetbiztonsági törvényekbe kerülnének), úgy klasszikus, a katonai veszélyeztettség okán kihirdetett minősített időszakban alkalmazható szabályok katalógusává válna a honvédelmi törvény. Az a nem vitatható követelmény, hogy az alkotmányos rendelkezések ismételve ne kerüljenek a törvénybe (ami már egyébként két törvény), kissé megnehezíti alkalmazását és értelmezését, különösen a laikusok számára. Ha egy hadköteles férfi a törvényt ma elolvassa, ijedtében elejti, mivel a szolgálati kötelezettség teljesítésének ideje az Alaptörvénnyel történő összevetése nélkül nehezen állapítható meg.

9.2. A honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény honvédelmi kötelezettséget érintő rendelkezéseiről

9.2.1. A hadkötelezettség

Az Alaptörvény XXXI. cikkének (3) bekezdése a hadkötelezettséggel szemben ismételten a katonai szolgálati kötelezettség fogalmát használja, ami kissé bonyolítja a hadkötelezettség fogalom használatát és kodifikálását. Az Alaptörvény vonatkozó cikkének másik jelentős változtatása, hogy lelkiismereti ok miatt engedéllyel a korábbi polgári szolgálat helyett fegyver nélküli katonai szolgálatot kell teljesíteni.

A sarkalatos új honvédelmi törvény I. fejezete állapítja meg a honvédelmi kötelezettségek részletes szabályait. Az előző honvédelmi törvényekben már utalt tartalmi értelmezés mellett további új értelmezést is nyert az a rendelkezés, amely szerint a katonai szolgálatot a Honvédség szervezeteinél kell teljesíteni. A korábbi Alkotmány szerint vállalható polgári szolgálat teljesítése kapcsán éles vita alakult ki abban, hogy a szolgálatteljesítés ne csak katonai szervezetknél ne lehessen, de más, hierarchizált, parancsteljesítési rendszerben működő szervezetnél sem teljesíteni, így pl. polgári védelmi szervezetnél sem. A hatályos honvédelmi törvény – az Alaptörvény

alapján – világossá teszi, hogy lelkiismereti ok miatti alternatív szolgálat katonai szolgálatot a Honvédségnél kell teljesíteni (3.§).

A törvény meghatározza a katonai szolgálat két formáját (4.§), fegyveres és fegyver nélküli katonai szolgálat. Előzőekben említésre került, hogy a fegyver nélküli katonai szolgálat milyen problémát jelent a hadviselés során, ezért a törvény e szolgálat tekintetében különleges rendelkezéseket állapít meg (4.§ (4)-(6) bekezdések). Lehetőség szerint az ilyen katonát a fegyveres érintkezésből ki kell vonni. Kiképzésüket a fegyver nélküli szolgálat ellátására kell irányítani, továbbá olyan beosztásba kell helyezni őket, amelyet fegyver nélkül is el tudnak látni.

Az Alaptörvény a honvédelmi kötelezettségek tekintetében dönt a kötelezettek neméről, és meghatározza a kötelezettek életkorának alsó határát (nagykorúság, tehát 18. életév). A felső korhatár tekintetében – értelemszerűen – nem rendelkezik, hisz azok meghatározása katonai szükségletek és az adott kor emberei átlagéletkora és egészségi állapotuk függvénye. Ezt a mindenkori honvédelmi törvények állapították meg – változó módon – differenciáltan (behívhatóság, pl. állítási kor 23 év, sorkatonai tartalékos katonai szolgálat, behívhatósági idő más és más, de a hadköteles kor felső határa is változott a hadköteleseknél, de más honvédelmi kötelezett esetében is. Ezért meglepő a felső kor megállapításának hiánya. A hadkötelezettségi kor felső korhatára tekintetében a törvény indirekt módon rendelkezik az 5.§ (4). Bekezdés k. pontjában, amely szerint a felső korhatár az az év december 31-e, amelyben a hadköteles a 40. életévét betölti. Ha a megállapítás hiányának az az indoka, hogy ha az alaptörvény az alsó korhatárt meghatározta, de a felsőt nem, akkor azt a honvédelmi törvényben sem lehet megállapítani, akkor ez az okfejtés elfogadható, de nem konzekvens.

A katonai szolgálat időtartamát a rendkívüli intézkedések részben a 65 § (1) bekezdés alatt állapítja meg a korábbi törvénnyel azonos módon. Sajátságos újdonság, hogy a katonai szolgálatra való alkalmasság kikerült a honvédelmi törvényből, az adatkezelési törvénybe került alapvetően az előző honvédelmi törvényben szabályozottak szerint.

A hadkötelezettség egyéb elemei sem változtak meg nagyobb mértékben a korábbi szabályozáshoz képest. A lényegesebb módosítások: az alternatív katonai szolgálat vállalásához köthetők. Szigorodott a lelkiismereti okból a fegyver nélküli szolgálat vállalása iránti kérelem benyújtási ideje. A kérelmet a behívóparancs kézhezvételétől számított 3 munkanapon belül lehet benyújtani, fegyver nélküli katonai szolgálat iránti kérelmet csupán a sorozásig. E határidő jogvesztő. A törvény az elutasított kérelemmel szemben lehetővé teszi a bírósági jogorvoslatot, de az eljárás rendkívül feszes (5 napon belül lehet bírósághoz fordulni, amelyet a bíróság nem peres eljárásban, soron kívül bírál el).

9.2.2. A polgári védelmi kötelezettség

Az állampolgárok számára előírható polgári védelmi kötelezettség az Alaptörvény XXXI. cikk (5) bekezdése szerinti tartalma a korábbi Alkotmányhoz képest annyiban változott, hogy az addigi klasszikus honvédelmi kötelezettség mellett a katasztrófavédelmi feladatok ellátási kötelezettségét is jelenti. Az 1990-es évek eleje óta a belügyminiszter irányítása alá tartozó polgári védelmi szervezetre, feladataira és a polgári védelmi kötelezettségre vonatkozó sarkalatos törvény a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011- évi CXXVIII. törvény. Emellett a honvédelmi törvény a 11.§-a is tartalmaz rendelkezést „A polgári védelmi kötelezettség” címszó alatt. Ez utóbbi § (1) bekezdése egy negatív megállapítást tesz azzal, hogy rögzíti e kötelezettség alapján létrehozott polgári védelmi szervezetek humanitárius feladatot látnak el, fegyveres vagy súlyos erőszakos cselekmények (háború, polgárháború) elhárítására nem használhatók fel.

A második bekezdés jelzi igazán a honvédelmi törvény és a katasztrófavédelmi törvény munkamegosztását, a polgári védelmi feladatellátás törvényi szabályozása során. Míg a katasztrófatörvény a katasztrófák elleni védekezés során jelentkező polgári védelmi feladatrendszer, beleértve a veszélyhelyzetben bevezethető – korábban a honvédelmi törvényben szabályozott – intézkedéseket, a védelmi bizottságok és a polgármester ez irányú tevékenységét érintő normá-

kat állapítja meg, addig a honvédelmi törvény 11.§ (2)-(3) bekezdései a fegyveres összeütközés időszakában jelentkező polgári védelmi feladatokat taxálja. A negyedik bekezdés rögzíti, hogy a fegyveres összeütközés időszakban e feladatok ellátása primátust élvez más polgári védelmi feladatellátással szemben. Az ötödik bekezdés a háborús polgári védelmi feladatok békeidejű felkészülésének követelményét állapítja meg. A honvédelmi törvény a kötelezettség alanyai tekintetében ma már nem tartalmaz rendelkezést.

9.2.3. A honvédelmi munkakötelezettség

E háború idején teljesítendő honvédelmi kötelezettség szabályai alapvetően nem változtak a korábbi törvényben meghatározottakhoz képest. A felső korhatár változott a férfiak esetében, 60 évről 65 évre emelkedett.

A polgári védelmi kötelezettségekre vonatkozóan két sarkalatos törvény tartalmaz rendelkezéseket. Ilyen szabályozás a honvédelmi munkakötelezettség esetébe is indokolt lehet. Legalább a béke időszakában elő kellene készíteni az illetékes gazdasági tárcák gondozásában a rendkívüli állapot idejére hatályba lépő részletes szabályozást.

9.2.4. A gazdasági és anyagi szolgáltatási kötelezettség

A honvédelmi kötelezettség közül a polgári védelmi kötelezettség mellett e kötelezettséget lehetne akár katasztrófavédelmi kötelezettségnek is nevezni, mivel az Alaptörvény XXXI. cikkének (6) bekezdése szintén kettős célból biztosítja igénybevételének lehetőségét, sarkalatos törvényben meghatározottak szerint.

A honvédelmi törvényből kikerült adatkezelésre vonatkozó törvénybe került e kötelezettséggel összefüggő adatkezelési kérdések szabályozása. A kötelezettség tartalma alapvetően nem változott az előző törvényhez képest.

A leglényegesebb változásnak azt lehet tekinteni, hogy a polgári védelem gazdasági-anyagi szolgáltatásait csak a fegyveres ösz-

szeütközés időszakában biztosítja honvédelmi érdekből a honvédség igénybevételi hatóságai. (13.§ (2) bekezdés d pont).